

อุปลักษณ์ “แม่เลี้ยงเดี่ยว” ในสื่อสังคมสมัยใหม่: การศึกษาตามแนวอุปลักษณ์วิเคราะห์เชิงวิพากษ์

THE METAPHORS OF THE “SINGLE MOM” IN CONTEMPORARY SOCIAL MEDIA: A STUDY OF CRITICAL METAPHOR ANALYSIS

สุภัทร แก้วพัตร^{1,*}
Suphat Kaewphat^{1,*}

(Received: 28 Mar., 2026; Revised: 4 May, 2026; Accepted: 5 May, 2026)

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาถ้อยคำอุปลักษณ์ที่สะท้อนทัศนคติเกี่ยวกับ “แม่เลี้ยงเดี่ยว” ที่ปรากฏในสื่อสังคมสมัยใหม่ ศึกษาองค์ประกอบการสื่อสารตามกรอบแนวคิดชาติพันธุ์วรรณาแห่งการสื่อสาร และศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างอุปลักษณ์กับอุดมการณ์ที่ปรากฏ โดยใช้กรอบแนวคิด Conceptual Metaphor, SPEAKING และ Critical Metaphor Analysis (CMA) เก็บข้อมูลตั้งแต่ พ.ศ. 2563 – 2567 จากหนังสือพิมพ์ไทยรัฐออนไลน์ และหนังสือพิมพ์มติชนออนไลน์

ผลการศึกษาพบว่าถ้อยคำอุปลักษณ์เกี่ยวกับแม่เลี้ยงเดี่ยวปรากฏ 4 ลักษณะ ได้แก่ [แม่เลี้ยงเดี่ยวคือการเดินทาง] [แม่เลี้ยงเดี่ยวคือการต่อสู้] [แม่เลี้ยงเดี่ยวคือบ้านและครอบครัว] และ [แม่เลี้ยงเดี่ยวคือการทำธุรกิจ] อุปลักษณ์เหล่านี้มีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดและแปรเปลี่ยนมุมมองของสังคมต่อบทบาทผู้หญิงทั้งในครอบครัวและสังคม ด้านองค์ประกอบการสื่อสาร พบว่า ฉาก จุดมุ่งหมาย และผู้ร่วมเหตุการณ์เป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการสื่อสาร มีการใช้ภาษาและบริบทหลากหลายในการนำเสนอเรื่องราวของแม่เลี้ยงเดี่ยวทั้งในรูปแบบข่าว บทสัมภาษณ์ บทความเชิงความคิดเห็น และการบอกเล่าประสบการณ์ส่วนบุคคล มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความเข้าใจและแรงบันดาลใจทางสังคม การวิเคราะห์ CMA พบว่าการใช้ถ้อยคำอุปลักษณ์เกี่ยวกับแม่เลี้ยงเดี่ยวมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับอุดมการณ์ปีศาจปิตัย ได้แก่ แม่เลี้ยงเดี่ยวคือการต่อสู้ที่สะท้อนการทำลายบทบาทผู้หญิงในสังคมปิตัยไทย สะท้อนค่านิยมครอบครัวไทยที่มีความคาดหวังทางเพศและบทบาทของผู้หญิง ได้แก่ แม่เลี้ยงเดี่ยวคือบ้านและครอบครัวซึ่งเป็นการผลิตซ้ำค่านิยมครอบครัวดั้งเดิม การสื่อสารนี้จึงไม่เพียงสะท้อนความคิดของผู้ผลิตสื่อเท่านั้น แต่ยังมีบทบาทในการผลิตซ้ำหรือทำลายอุดมการณ์ที่มีในสังคม

คำสำคัญ: อุปลักษณ์วิเคราะห์เชิงวิพากษ์, แม่เลี้ยงเดี่ยว, สื่อสมัยใหม่

¹ สาขาวิชาภาษาไทยเพื่อการสื่อสาร คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี จังหวัดอุดรธานี ประเทศไทย

¹ Thai for Communication Program, Faculty of Humanities and Social Sciences, Udon Thani Rajabhat University, Udon Thani Province, Thailand

* Corresponding author. E-mail: suphat_k@udru.ac.th

Abstract

This study aimed to investigate metaphorical expressions reflecting conceptualizations of “single mother” as represented in contemporary social media. It also examined communicative components through the ethnography of communication framework and explored the relationship between metaphorical expressions and their underlying ideologies. The study employed the theoretical frameworks of Conceptual Metaphor Theory, the SPEAKING model, and Critical Metaphor Analysis (CMA). Data were collected from 2020 to 2024 from Thairath Online and Matichon Online newspapers.

The findings revealed that metaphorical expressions related to single mothers were categorized into four major metaphorical patterns: [single motherhood as a journey], [single motherhood as a struggle], [single motherhood as home and family], and [single motherhood as a business]. These metaphorical patterns play a crucial role in conveying and shaping societal perspectives on women’s roles in both family and social contexts. Regarding communicative components, the study found that setting, ends, and participants are key communicative elements. A wide range of linguistic forms and contexts, including news report, interviews, opinion article, and personal narratives, were employed to present stories of single mothers. These communicative forms were intended to promote public understanding and encourage social engagement. Furthermore, Critical Metaphor Analysis (CMA) indicated that the use of metaphorical expressions related to single mothers is closely associated with patriarchal ideology. Single motherhood is constructed as a form of struggle, reflecting the challenges to women’s roles within a patriarchal society. It also reflects Thai family values, which are shaped by gender expectations and socially prescribed roles for women. For example, the metaphor of single motherhood as “home and family” reinforces traditional family values. This form of communication, therefore, not only reflects the perspectives of media producers but also contributes to the reproduction or contestation of prevailing social ideologies.

Keywords: Conceptual Metaphor, Single Mom, Modern Social Media

บทนำ

ในอดีตครอบครัวไทยมีลักษณะเป็นครอบครัวขยาย ประกอบด้วยสมาชิกอย่างน้อยสามรุ่น ได้แก่ ปู่ย่าตายาย พ่อแม่ และบุตร การอยู่ร่วมกันลักษณะนี้เอื้อต่อความใกล้ชิด ความอบอุ่น และความร่วมมือในด้านเศรษฐกิจ การศึกษา และการอบรมเลี้ยงดู อย่างไรก็ตามไม่ว่าจะเป็นครอบครัวเดี่ยว ครอบครัวขยาย หรือรูปแบบอื่น ล้วนมีเป้าหมายร่วมกันคือการดำรงชีวิตอย่างมีความสุขและมั่นคง ปัจจุบันพบว่า สถานการณ์

ครอบครัวไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงไป เกิดการรับอิทธิพลจากกระแสโลกาภิวัตน์และค่านิยมสมัยใหม่ หรือ ค่านิยมทางสังคมในการดำเนินชีวิตที่ชายหรือหญิงนิยมอยู่ด้วยกันก่อนแต่งงาน ปัจจุบันเหล่านี้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่แสดงถึงการปรับตัวตามค่านิยมที่เปลี่ยนไป คือ ความหลากหลายของรูปแบบครอบครัว (Family Diversity) หรือครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว หมายถึงครอบครัวซึ่งอาจมีเพียงพ่อหรือแม่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งทำหน้าที่เลี้ยงดูลูกเป็นหลัก เช่น มารดาเลี้ยงดูบุตรตามลำพัง ครอบครัวแตกแยก สิ่ง que แสดงให้เห็นความหลากหลายของรูปแบบครอบครัว คือ การหย่าร้าง แตกแยก ครอบครัวที่ไม่มีพ่อ หรือไม่มีแม่ (Single Parent) หรือมีแต่แม่คนเดียว (Single Mother) (ศิริพร ช้างเขียว, 2550) นอกจากนี้อัตราการหย่าร้างที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง รวมถึงการเสียชีวิตของคู่สมรส ส่งผลให้จำนวนครอบครัวที่มีพ่อหรือแม่เลี้ยงลูกตามลำพังเพิ่มสูงขึ้น โดยเฉพาะครอบครัวที่แม่เป็นหัวหน้าครอบครัว ผู้ปกครองเพียงคนเดียวต้องรับภาระทั้งด้านเศรษฐกิจและการดูแลบุตร ส่งผลให้เกิดความเครียด และมีข้อจำกัดด้านเวลาในการอบรมเลี้ยงดูและสนับสนุนการเรียนรู้ของบุตรอย่างเหมาะสม (ปทุมวดี ปิยธรรมศิริ, 2550)

ในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย โครงสร้างครอบครัวได้เปลี่ยนผ่านสู่ความหลากหลายภายใต้อิทธิพลของค่านิยมสมัยใหม่ส่งผลให้เกิดครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวหรือครอบครัวที่มีผู้ปกครองเพียงคนเดียวเพิ่มขึ้น ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตและโอกาสทางการศึกษา ขณะเดียวกันครอบครัวลักษณะนี้มักเผชิญกระบวนการทำให้เป็นชายขอบในเชิงสังคมและนโยบาย ซึ่งนำไปสู่ความเหลื่อมล้ำและความไม่เป็นธรรม ปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนผ่านการผลิตซ้ำภาพ “แม่เลี้ยงเดี่ยว” ในสื่อสังคม โดยเฉพาะการใช้ถ้อยคำอุปลักษณ์ (Conceptual Metaphor) ที่แฝงทัศนคติ ค่านิยม และอารมณ์ เช่น การเปรียบเทียบที่สื่อความหมายเชิงนัยเกี่ยวกับสถานะและบทบาทของผู้หญิงกลุ่มนี้ ดังนั้นอุปลักษณ์จึงไม่ได้เป็นเพียงคำเปรียบเทียบ แต่เป็น “เครื่องมือทางภาษา” ที่ใช้กำกับตัวตนคนในสังคม

มุมมองทางด้านภาษาศาสตร์ Lakoff & Johnson (1980) ได้กล่าวไว้ว่า อุปลักษณ์มิได้เป็นเพียงเครื่องมือทางภาษา หากยังก่อรูปความหมาย สะท้อน และกำหนดกรอบความคิดของผู้ใช้ภาษา และอาจมีอิทธิพลต่อการรับรู้และพฤติกรรมของคนในสังคม โดยเฉพาะเมื่อถูกผลิตและเผยแพร่ผ่านสถาบันที่มีอำนาจ เช่น สื่อมวลชน อุปลักษณ์จึงสามารถศึกษาได้ทั้งในฐานะเครื่องมือสะท้อนมโนทัศน์และกลวิธีทางภาษาในการสื่อสาร ซึ่งปรากฏอย่างแพร่หลายในวาทกรรมต่าง ๆ โดยเฉพาะวาทกรรมครอบครัวที่มีความละเอียดอ่อนและต้องอาศัยการเลือกใช้ภาษาอย่างระมัดระวัง

เมื่อศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาอุปลักษณ์ เช่น ศุภชัย ตีระวิชัย (2549) เรื่อง “อุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์แสดงอารมณ์โกรธในภาษาไทย” รัชนิยา กลิ่นน้ำหอม (2551) ที่ศึกษาเรื่อง “อุปลักษณ์ที่นักการเมืองใช้ : การศึกษาตามแนววรรณคดีปริชานและวัจนปฏิบัติศาสตร์” ในแง่การทำหน้าที่ของอุปลักษณ์ งานวิจัยของ กนกรัตน์ สิทธิบุศย์ (2557) ศึกษาบทบาทและการสื่อสารของแม่เลี้ยงเดี่ยวในสังคมไทย หรืองานวิจัยที่กล่าวถึงแม่เลี้ยงเดี่ยวที่สะท้อนความเชื่อและมุมมองของสังคมไทยต่อผู้หญิงที่ต้องรับบทบาทหลากหลาย เช่น งานของ จิรนนท์ พิมถาวร (2556) พบว่ายังไม่มีผู้ใดศึกษาเกี่ยวกับแม่เลี้ยงเดี่ยวในมุมมองอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์มาก่อน นอกจากนี้เมื่อศึกษางานวิจัยทางด้านสังคมที่เกี่ยวกับ “แม่เลี้ยงเดี่ยว”

พบว่า งานวิจัยส่วนใหญ่จะเป็นทางด้านมุมมองของนักประชากรศาสตร์ นักสังคมสงเคราะห์และนักสถิติ ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาถ้อยคำอุปมาอุปไมยที่สะท้อนทัศนคติเกี่ยวกับ “แม่เลี้ยงเดี่ยว” ที่ปรากฏในสื่อสังคมสมัยใหม่โดยบูรณาการเข้ากับการศึกษาองค์ประกอบการสื่อสารของสื่อสังคมสมัยใหม่ตามกรอบแนวคิดชาติพันธุ์วรรณนาแห่งการสื่อสาร รวมถึงวิเคราะห์หน้าที่ของมโนอุปมาอุปไมยเกี่ยวกับ “แม่เลี้ยงเดี่ยว” ที่ปรากฏในสื่อสังคมสมัยใหม่ และศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างอุปมาอุปไมย “แม่เลี้ยงเดี่ยว” ในสื่อสังคมสมัยใหม่กับอุดมการณ์ที่ปรากฏ

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาถ้อยคำอุปมาอุปไมยที่สะท้อนทัศนคติเกี่ยวกับ “แม่เลี้ยงเดี่ยว” ที่ปรากฏในสื่อสังคมสมัยใหม่
2. เพื่อศึกษาองค์ประกอบการสื่อสารตามกรอบแนวคิดชาติพันธุ์วรรณนาแห่งการสื่อสาร และศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างอุปมาอุปไมย “แม่เลี้ยงเดี่ยว” ในสื่อสังคมสมัยใหม่กับอุดมการณ์ที่ปรากฏ

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ได้รับการรับรองจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี (จย.มน.150/2568) เลขที่รับรอง อว 0622.7/475 ตั้งแต่วันที่ 21 กันยายน 2568 โดยมีรายละเอียดของระเบียบวิธีวิจัยดังนี้

ขั้นที่ 1 การศึกษาและรวบรวมเอกสาร รวบรวมเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับอุปมาอุปไมยตามแนวภาษาศาสตร์ปริชาน แนวคิดที่เกี่ยวกับอุปมาอุปไมยเชิงมโนทัศน์ของ Lakoff & Johnson (1980) และแนวคิดเรื่ององค์ประกอบในการสื่อสาร (SPEAKING) ของทฤษฎีชาติพันธุ์วรรณนาแห่งการสื่อสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาอุปมาอุปไมยเชิงมโนทัศน์ในสื่อสังคมสมัยใหม่ นอกจากนี้ยังศึกษางานวิจัยต่าง ๆ ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับ “แม่เลี้ยงเดี่ยว” และแนวคิด “ปีศาจไทย” ที่ศึกษาตามแนวทางการศึกษาอื่น

ขั้นที่ 2 การคัดเลือกกลุ่มข้อมูล คัดเลือกแหล่งข้อมูลแบบเจาะจง โดยกำหนดเกณฑ์ในการคัดเลือกกลุ่มข้อมูล คือ เป็นสื่อสิ่งพิมพ์ออนไลน์ที่มีเนื้อหาและนำเสนอภาพ “แม่เลี้ยงเดี่ยว” ได้แก่ หนังสือพิมพ์ออนไลน์ โดยประยุกต์ใช้แนวทางของ Lakoff & Johnson (1980) และ Kövecses (2002)

ขั้นที่ 3 การเก็บรวบรวมข้อมูล คัดเลือกและเก็บรวบรวมข้อมูลตามเกณฑ์ในการคัดเลือกข้อมูลจาก 2 แหล่งข้อมูล โดยเก็บข้อมูลตั้งแต่ พ.ศ. 2563 – 2567 คือ 1) หนังสือพิมพ์ออนไลน์ ได้แก่ หนังสือพิมพ์ไทยรัฐออนไลน์ และ 2) หนังสือพิมพ์มติชนออนไลน์ จำนวน 100 ฉบับ ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยจะใช้ข้อมูลจากข้อความพาดหัวข่าว ข่าว บทความ บทวิเคราะห์ คำบรรยายได้ภาพ และข้อเขียนอื่นๆ ที่มีการกล่าวถึง “แม่เลี้ยงเดี่ยว”

ขั้นที่ 4 การวิเคราะห์ข้อมูล โดยแบ่งออกเป็น

4.1 วิเคราะห์ตัวบท

- (1) วิเคราะห์ข้อมูลอุปมาอุปไมยตามที่วัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

(2) จำแนกประเภทอุปลักษณ์เชิงมนทัศน์ตามความหมายต้นทาง และตามความหมายปลายทาง

(3) วิเคราะห์มนทัศน์ โดยอธิบายการถ่ายทอดความหมายจากแวดวงความหมายต้นทางไปยังแวดวงความหมายปลายทาง ตามแนวคิดอุปลักษณ์เชิงมนทัศน์ของ Lakoff & Johnson (1980)

4.2 วิเคราะห์กระบวนการสร้าง/ผลิตตัวบท และวิเคราะห์การรับตัวบทหรือการบริโภค ตัวบท (Discourse Consumption) โดยประยุกต์ใช้กรอบการวิเคราะห์องค์ประกอบ การสื่อสารตามแนวชาติพันธุ์วรรณนาแห่งการสื่อสารของ Hymes (1974)

4.3 วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างอุปลักษณ์ “แม่เลี้ยงเดี่ยว” กับอุดมการณ์ที่ปรากฏ ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ปัจจัยทางด้านสังคม วัฒนธรรม การเมือง ที่สัมพันธ์กับการประกอบสร้างแม่เลี้ยงเดี่ยวในสื่อสมัยใหม่ ทั้งสองกลุ่ม และจะอภิปรายผลทางอุดมการณ์ที่อาจเกิดจากการนำเสนอภาพแม่เลี้ยงเดี่ยวในสื่อสมัยใหม่

ขั้นที่ 5 สรุป อภิปราย และนำเสนอผลการวิจัย

ผลการวิจัย

ผู้วิจัยจะแบ่งผลการวิเคราะห์ออกเป็น 3 ส่วน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. ถ้อยคำอุปลักษณ์ที่แสดงมนอุปลักษณ์ “แม่เลี้ยงเดี่ยว” ในสื่อสังคมสมัยใหม่ Kövecses (2002) กล่าวว่า มโนอุปลักษณ์ที่ได้จากการศึกษาถ้อยคำอุปลักษณ์นั้น เป็นการถ่ายทอดความหมายจากแบบเปรียบเทียบ (Source Domain) ไปยังสิ่งที่ถูกเปรียบเทียบ (Target Domain) อย่างเป็นระบบ และจะสามารถทำให้เราเข้าใจสิ่งที่ถูกเปรียบเทียบซึ่งเป็นรูปธรรมน้อย ผ่านแบบเปรียบเทียบซึ่งเป็นรูปธรรมมากกว่า ความสัมพันธ์ของแบบเปรียบเทียบและสิ่งที่ถูกเปรียบเทียบสามารถเชื่อมโยงองค์ประกอบระหว่างทั้งสองสิ่งและแสดงความเป็นคู่ความสัมพันธ์ (Mapping) ได้ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.1 แม่เลี้ยงเดี่ยว คือ การต่อสู้ มโนอุปลักษณ์ [แม่เลี้ยงเดี่ยว คือ การต่อสู้] เป็นการถ่ายทอดความหมายจากวงความหมายการต่อสู้ (Source Domain) ไปยังวงความหมายของแม่เลี้ยงเดี่ยว (Target Domain) จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า การต่อสู้แบบเปรียบเทียบ (Source Domain) ที่นำมาใช้เปรียบกับสิ่งที่ถูกเปรียบเทียบ (Target Domain) ซึ่งมีความสัมพันธ์กับการต่อสู้ สามารถแสดงการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบของการต่อสู้กับแม่เลี้ยงเดี่ยวได้ ดังนี้

การต่อสู้ (Source Domain)

สงคราม
ศัตรู / คู่อุปสรรค
นักรบ / แม่ทัพ
กลยุทธ์ในการต่อสู้
ผลของการต่อสู้

แม่เลี้ยงเดี่ยว (Target Domain)

ชีวิตแม่เลี้ยงเดี่ยว
อุปสรรคและข้อจำกัดต่างๆ
แม่เลี้ยงเดี่ยว
วิธีการจัดการชีวิตและบทบาทหน้าที่
ความสำเร็จในการดำเนินชีวิต

ตัวอย่าง

“แม่น้อย โพธิ์งาม ได้ออกมาทวิตแสดงความคิดเห็นว่า “คุณภาพชีวิตดี การศึกษาดี แต่อยู่ใกล้ชิดคนตรรกะไม่ดี... ก็ไม่ได้แปลว่าเค้าจะเติบโตมาเป็นคนคุณภาพ....นี่ก็ลูกแม่เลี้ยงเดี่ยวที่เป็นมาได้ขนาดนี้ เพราะแม่ต่อสู้ให้เห็น เราเลยแกร่ง.... พุดแค่นี้แหละ สงสารเด็ก” (ไทยรัฐออนไลน์, 2563ก)

จากตัวอย่างข้างต้นสะท้อนมโนอุปลักษณ์ [แม่เลี้ยงเดี่ยว คือ การต่อสู้] “แม่เลี้ยงเดี่ยว” คือ นักสู้ ส่วน “ลูก” คือ ผลลัพธ์ของการหล่อหลอม จากข้อความ “แม่ต่อสู้ให้เห็น เราเลยแกร่ง” จะพบว่ามโนอุปลักษณ์ “ต่อสู้” และ “แกร่ง” ความหมายถึง “ต่อสู้” ชีวิตถูกเปรียบเหมือนสนามรบที่แม่ต้องฝ่าฟันอุปสรรค “แกร่ง” ลูกถูกเปรียบเหมือนวีรสตรีแข็งแรง (เช่น เหล็ก/หิน) ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการเลี้ยงดูของแม่เลี้ยงเดี่ยวหล่อหลอมให้ลูกเข้มแข็ง ดังนั้น “แม่เลี้ยงเดี่ยว” คือ “นักสู้ที่สร้างความแกร่งให้ลูก” จากตัวอย่างดังกล่าว สามารถพิจารณาได้ว่า “แม่เลี้ยงเดี่ยว” ถูกเปรียบในฐานะ “นักสู้” ขณะที่ “ลูก” ถูกมองเป็นผลลัพธ์ของกระบวนการหล่อหลอม ซึ่งยังผ่านประสบการณ์การต่อสู้มากเท่าใดยิ่งก่อให้เกิดความเข้มแข็งมากขึ้นเท่านั้น

การใช้อุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ในรูปแบบ “แม่เลี้ยงเดี่ยวคือการต่อสู้” โดยใช้ “การต่อสู้” เป็นโดเมนต้นทาง เพื่ออธิบาย “ชีวิตของแม่เลี้ยงเดี่ยว” ซึ่งเป็นโดเมนเป้าหมาย อุปลักษณ์นี้สะท้อนให้เห็นว่า ชีวิตของแม่เลี้ยงเดี่ยวถูกมองว่าเป็นกระบวนการเผชิญหน้ากับอุปสรรค ความยากลำบาก และแรงกดดันต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง การจับคู่ระหว่างสองโดเมนนี้ปรากฏอย่างชัดเจน กล่าวคือ แม่เลี้ยงเดี่ยวเปรียบเสมือน “นักสู้” ที่ต้องเผชิญกับ “คู่ต่อสู้” ซึ่งอาจหมายถึงปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคม หรือภาระในการเลี้ยงดูลูกเพียงลำพัง ขณะที่การเลี้ยงดูลูกให้เติบโตอย่างมีคุณภาพเปรียบได้กับ “ชัยชนะ” ของการต่อสู้ ส่วนความเข้มแข็งของลูกที่กล่าวว่า “เราเลยแกร่ง” สะท้อนผลลัพธ์ของการต่อสู้ที่ไม่เพียงส่งผลต่อผู้เป็นแม่ แต่ยังถ่ายทอดไปยังลูกในฐานะผู้สังเกตและเรียนรู้ เมื่อพิจารณาตามแนวคิดของ Lakoff และ Johnson อุปลักษณ์นี้ทำหน้าที่ “กำหนดกรอบความคิด” (Framing) โดยทำให้ผู้อ่านมองแม่เลี้ยงเดี่ยวในฐานะผู้ที่ต้องใช้ความอดทน ความกล้าหาญ และความพยายามอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ยังมีลักษณะของการ “เน้นและการละเลย” กล่าวคือ เน้นด้านความเข้มแข็งและความสามารถในการเผชิญปัญหา แต่ละเลยมิติอื่น เช่น ความเปราะบาง ความเหนื่อยล้า หรือความต้องการการสนับสนุนทางอารมณ์

1.2 แม่เลี้ยงเดี่ยว คือ การแข่งขัน มโนอุปลักษณ์ [แม่เลี้ยงเดี่ยว คือ การแข่งขัน] เป็นการถ่ายโยงความหมายจากวงความหมาย การแข่งขัน (Source Domain) ไปยังวงความหมายของแม่เลี้ยงเดี่ยว (Target Domain) จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า การนำองค์ประกอบจากแวดวงความหมายของการแข่งขันมาใช้เป็นแบบเปรียบเทียบ (Source Domain) ที่นำมาใช้เปรียบเทียบกับสิ่งที่ถูกเปรียบเทียบ (Target Domain) ซึ่งมีความสัมพันธ์กับการแข่งขัน สามารถแสดงการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบของการแข่งขันกับแม่เลี้ยงเดี่ยวได้ ดังนี้

การแข่งขัน (Source Domain)

การแข่งขัน / การแข่งขันทางกีฬา

นักกีฬา

คู่แข่ง

การฝึกซ้อม

สนามแข่งขัน

กติกา

เส้นชัย / ชัยชนะ

ผลการแข่งขัน

แม่เลี้ยงเดี่ยว (Target Domain)

ชีวิตแม่เลี้ยงเดี่ยว

แม่เลี้ยงเดี่ยว

อุปสรรคและแรงกดดันต่างๆ

การเตรียมความพร้อมในการดำเนินชีวิต

พื้นที่ชีวิตและบริบททางสังคม

ข้อกำหนดและกฎเกณฑ์ของสังคม

การแก้ไขปัญหาและก้าวข้ามอุปสรรค

ประสบความสำเร็จ

ตัวอย่าง

“เอ๋มี หาเงินสู้สุดใจ ตื่นเข้ามาต้องเสียเงินวันละ 650 บาท ส่งลูกไปโรงเรียน เป็นคุณแม่เลี้ยงเดี่ยวที่สู้ทั้งกายและทั้งใจจริงๆ สำหรับ เอ๋มี อมลวรรณ ที่ทำงานหาเลี้ยงตัวเอง ครอบครัว และลูกทั้ง 2 ด้วยสองมือ โดยช่วงที่ลูกๆ กำลังเปิดเทอมนั้น เจ้าตัวก็ได้วิ่งวนจัดการทั้งเรื่องเงินค่าเทอมร่วมหลักหมื่น และการย้ายโรงเรียนใหม่ของลูก แม้จะเหนื่อยขนาดไหน แต่แม่คนนี้ก็ยังคงสู้เสมอ ถึงแม้ใจจะล้ามากขนาดไหน แต่เอ๋มีก็ยังมีความสุขที่เหนื่อย ที่ต่อสู้ด้วยเหมือนกัน” (ไทยรัฐออนไลน์, 2563ข)

จากข้อความข้างต้นปรากฏการใช้โมโนอุปลักษณ์ในรูปแบบ [แม่เลี้ยงเดี่ยว คือ การแข่งขัน] สามารถวิเคราะห์ได้ว่าการใช้อุปลักษณ์เชิงโมโนทัศน์ในรูปแบบ [แม่เลี้ยงเดี่ยว คือ การแข่งขัน] โดยใช้ “การแข่งขัน” เป็นโดเมนต้นทางในการอธิบาย “ชีวิตแม่เลี้ยงเดี่ยว” ซึ่งเป็นโดเมนเป้าหมาย ข้อความนี้มีคำสำคัญที่สะท้อน “กรอบการแข่งขัน” ชัดเจน เช่น “หาเงินสู้สุดใจ” ใช้คำว่า “สู้” “วิ่งวนจัดการ” เปรียบเหมือนการ “วิ่งในสนามแข่ง” “ต้องเสียเงินทุกวัน” เหมือนต้องรักษาคะแนนตลอดเวลา “แม้จะเหนื่อย...ก็ยังคงสู้เสมอ” ลักษณะของ “นักแข่งที่ไม่ยอมแพ้” เมื่อเรามองว่า “ชีวิตคือการแข่งขัน” ทำให้เห็นว่าแม่เลี้ยงเดี่ยวต้อง “สู้” “อดทน” มี “เป้าหมาย” และมี “ความกดดัน” สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าผู้เขียนไม่ได้แค่เล่าเรื่องแต่ใช้ “กรอบความคิดแบบการแข่งขัน” มาจัดระเบียบความเข้าใจชีวิตแม่เลี้ยงเดี่ยว

การจับคู่ระหว่างสองโดเมนดังกล่าวปรากฏอย่างเป็นระบบ กล่าวคือ แม่เลี้ยงเดี่ยวถูกเปรียบเป็น “นักแข่งขัน” ที่ต้องเผชิญ “สนามแข่งขัน” อันได้แก่บริบทของชีวิตและสังคม ขณะที่ภาระหน้าที่ เช่น การหาเงิน ค่าใช้จ่าย และการดูแลบุตร เปรียบได้กับ “อุปสรรค” หรือ “ด่าน” ในการแข่งขัน ส่วนเป้าหมาย เช่น การเลี้ยงดูลูกให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีเทียบได้กับ “เส้นชัย” ของการแข่งขัน นอกจากนี้ความเหนื่อยล้าและความท้อถอยยังสะท้อนประสบการณ์ของผู้เข้าแข่งขันที่ต้องใช้ความพยายามอย่างต่อเนื่อง

อุปลักษณ์ดังกล่าวสอดคล้องกับข้อเสนอของ Lakoff และ Johnson ที่ว่า อุปลักษณ์มีบทบาทในการกำหนดกรอบความคิด (Framing) ของมนุษย์ กล่าวคือ เมื่อชีวิตถูกมองผ่านกรอบของ “การแข่งขัน” จะทำให้เกิดการเน้น (Highlighting) ในด้านของความพยายาม การต่อสู้ และความอดทน ขณะเดียวกันก็มีการละเลย (Hiding) มิติอื่น เช่น ความรัก ความผูกพัน หรือความอ่อนโยนในบทบาทของความเป็นแม่ แนวคิด

ดังกล่าวยังชี้ให้เห็นว่า อุปลักษณ์มีรากฐานจากประสบการณ์ (Experiential Basis) เนื่องจากมนุษย์มีประสบการณ์ร่วมเกี่ยวกับการแข่งขันในชีวิตประจำวัน เช่น การเรียน หรือการทำงาน จึงนำกรอบความคิดนี้ มาใช้ทำความเข้าใจสถานการณ์ที่ต้องตัดสินใจ ดังนั้นอุปลักษณ์ [แม่เลี้ยงเดี่ยว คือ การแข่งขัน] แสดงให้เห็น การใช้ภาษาเป็นเครื่องมือในการสร้างความหมายและกำหนดวิธีคิดของมนุษย์ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Lakoff และ Johnson ที่มองว่าอุปลักษณ์เป็นพื้นฐานของระบบความคิด มิใช่เพียงเครื่องประดับทางภาษา เท่านั้น

1.3 แม่เลี้ยงเดี่ยว คือ บ้านและครอบครัว มโนอุปลักษณ์ [แม่เลี้ยงเดี่ยว คือ บ้านและครอบครัว] เป็นการถ่ายโยงความหมายจากวงความหมายบ้านและครอบครัว (Source Domain) ไปยังวงความหมายของแม่เลี้ยงเดี่ยว (Target Domain) จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า การนำองค์ประกอบจากแวดวงความหมายของพื้นที่ ความอบอุ่น การดูแลบ้านและครอบครัวใช้เป็นแบบเปรียบเทียบ (Source Domain) ที่นำมาใช้เปรียบเทียบกับสิ่งที่ถูกเปรียบเทียบ (Target Domain) ซึ่งมีความสัมพันธ์กับการบ้านและครอบครัว สามารถแสดงการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบของบ้านและครอบครัวกับแม่เลี้ยงเดี่ยวได้ ดังนี้

บ้านและครอบครัว (Source Domain)

บ้านและครอบครัว

พ่อและแม่

ลูก

การดูแลลูก

บ้าน / ที่อาศัย

แม่เลี้ยงเดี่ยว (Target Domain)

โครงสร้างและความสัมพันธ์ในครอบครัว

แม่เลี้ยงเดี่ยว (ผู้ทำหน้าที่แทนทั้งพ่อและแม่)

สมาชิกในครอบครัว

การให้ความช่วยเหลือ / การดูแล

การเอาใจใส่ / การสนับสนุนและปกป้อง

ครอบครัวในฐานะพื้นที่แห่งความมั่นคง

ทางอารมณ์

ตัวอย่าง

“มิติสถาบันครอบครัวยุคใหม่ เข้มแข็งด้วยเสาเดียวเสริมเหล็กข้างครบสมบูรณ์ทั้งพ่อและแม่ที่จะมาค้ำยันให้ครอบครัวแข็งแรง บางบ้านอาจจะมีแค่เสาเดียว เป็นคุณพ่อ หรือคุณแม่เลี้ยงเดี่ยว สังคมยุคปัจจุบันสถาบันครอบครัวอาจไม่ได้มีเสา 2 ข้างครบสมบูรณ์ทั้งพ่อและแม่ที่จะมาค้ำยันให้ครอบครัวแข็งแรง” (ไทยรัฐออนไลน์, 2565)

จากข้อความข้างต้นสะท้อนมโนอุปลักษณ์ในรูปแบบ [แม่เลี้ยงเดี่ยว คือ บ้านและครอบครัว] แม่เลี้ยงเดี่ยวถูกอุปลักษณ์ว่าเป็น “เสาเดียวเสริมเหล็กของครอบครัว” โดย “เสา” ทำหน้าที่เป็นอุปลักษณ์ของผู้ปกครอง ซึ่งในครอบครัวสมบูรณ์ เสาสองต้นหมายถึงพ่อและแม่ที่ร่วมกันค้ำจุนครอบครัว แต่ในกรณีของแม่เลี้ยงเดี่ยว แม้จะมีเพียงเสาเดียวก็ยังสามารถสร้างความมั่นคงได้ด้วยการเสริมเหล็ก เปรียบถึงผู้ปกครองที่ต้องเป็นศูนย์รวมบทบาทและภาระหน้าที่ไว้ที่ผู้ปกครองเพียงคนเดียว ทั้งยังสะท้อนว่าการเลี้ยงดูบุตรเพียงคนเดียวเป็นบทบาทที่หนักและสำคัญในลักษณะเดียวกับโครงสร้างที่ต้องรองรับน้ำหนัก โดยแม่เลี้ยงเดี่ยวจึงถูกมอง

เป็นเสาหลักที่สามารถค้ำยันและรักษาเสถียรภาพของครอบครัวให้ดำรงอยู่ได้ นอกจากนี้ อุปลักษณะดังกล่าว ยังชี้ให้เห็นถึงความเข้มแข็ง ความยืดหยุ่น และความสามารถในการปรับตัวของแม่เลี้ยงเดี่ยวในการเผชิญกับ แรงกดดันทางเศรษฐกิจและสังคม อีกทั้งยังสะท้อนให้เห็นถึงการให้คุณค่าต่อบทบาทของผู้ปกครองเพียงคนเดียวในฐานะกลไกสำคัญที่หล่อเลี้ยงและขับเคลื่อนครอบครัวให้ดำเนินต่อไปได้อย่างมั่นคง

1.4 แม่เลี้ยงเดี่ยว คือ การทำธุรกิจ มโนอุปลักษณะ [แม่เลี้ยงเดี่ยว คือการทำธุรกิจ] แสดงให้เห็น การเปรียบเทียบแม่เลี้ยงเดี่ยวกับการทำธุรกิจ คนในครอบครัวเปรียบเป็นพนักงานบริษัท แม่เลี้ยงเดี่ยวเปรียบ เป็นเจ้าของกิจการ การบริหารจัดการทรัพยากร บทบาทและปัญหา และการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นเปรียบเป็น การทำธุรกิจ และปัญหาอุปสรรคต่างๆที่เกิดขึ้นเปรียบเป็นการขาดทุน สินค้าไม่ได้คุณภาพ ซึ่งจะเห็นได้ว่าเป็น การถ่ายโยงความหมายจากวงการทำธุรกิจ (Source Domain) ไปยังวงความหมายของแม่เลี้ยงเดี่ยว (Target Domain) จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า การทำธุรกิจแบบเปรียบเทียบ (Source Domain) ที่นำมาใช้เปรียบกับสิ่งที่ ถูกเปรียบเทียบ (Target Domain) ซึ่งมีความสัมพันธ์กับการทำธุรกิจ สามารถแสดงการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ ระหว่างองค์ประกอบของการทำธุรกิจกับแม่เลี้ยงเดี่ยวได้ ดังนี้

การทำธุรกิจ (Source Domain)

บริษัท / ร้านค้า
การบริหารจัดการองค์กร
ผู้บริหารสูงสุด /
เจ้าของกิจการ
พนักงาน
ผลิตภัณฑ์/ผลลัพธ์ของธุรกิจ
กติกากฎ
ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

แม่เลี้ยงเดี่ยว (Target Domain)

ครอบครัว
การจัดการบทบาทและความรับผิดชอบ
แม่เลี้ยงเดี่ยว
สมาชิกในครอบครัว
แนวทางการแก้ไขปัญหาและการตัดสินใจในชีวิต
ข้อกำหนดและกฎเกณฑ์ทางสังคม
สมาชิกในครอบครัว (ผู้รับผลของการตัดสินใจ)

ตัวอย่าง

“แม่เลี้ยงเดี่ยวสุดแกร่ง ลูก 15 คน เลี้ยงเองไม่จ้อใคร ส่งจบปริญญา สาววัย 46 ปี คุณแม่ที่มีลูก มากที่สุดใน จ.ตรัง ชาย-หญิงรวม 15 คน และยังเป็นคุณแม่เลี้ยงเดี่ยวแต่ใจสู้ รับจ้างกรีดยางพาราส่งลูกเรียน หนังสือทุกคน เผย ไม่ท้อและขอเป็นกำลังใจให้คุณแม่เลี้ยงเดี่ยวทุกคนต้องเข้มแข็ง” (ไทยรัฐออนไลน์., 2566)

จากตัวอย่างข้างต้นนี้พบอุปลักษณะของแม่เลี้ยงเดี่ยวในเชิงความเข้มแข็งและความอดทนสูงสุด เช่น “สุดแกร่ง / ใจสู้” ถ้อยคำอุปลักษณะ “สุดแกร่ง” มีความหมายเปรียบแม่เลี้ยงเดี่ยวเหมือนผู้ต่อสู้ที่ไม่มีวัน ยอมแพ้ แม่เลี้ยงเดี่ยวสามารถรับมือกับภาระหนักที่สุดและยังคงตั้งใจต่อสู้เพื่อครอบครัว “ลูก 15 คน เลี้ยงเอง ไม่จ้อใคร” ถ้อยคำอุปลักษณะการระบุจำนวนลูกและความพึ่งพาตนเองนี้ สื่อความหมายถึงภาระมหาศาลแต่ยัง รับผิดชอบได้ทั้งหมดด้วยตัวเองที่สะท้อนความอดทนและความสามารถในการบริหารชีวิตสูงสุดของแม่เลี้ยง เดี่ยว นอกจากนี้คำว่า “ส่งจบปริญญา” ความหมายถึงการเปรียบความสำเร็จของลูกเป็นผลลัพธ์แห่ง

ความพยายามและการเสียสละ ซึ่งสะท้อนแม่เลี้ยงเดี่ยวสามารถสร้างอนาคตให้ลูกแม่ต้องเผชิญอุปสรรคหนัก และในข้อความ“รับจ้างกริทยางพารา” อุปลักษณ์ “การทำงานหนัก” แสดงความจริงใจและความพยายามในชีวิตประจำวัน สะท้อนแม่เลี้ยงเดี่ยวต้องใช้ร่างกายและแรงใจเพื่อเลี้ยงครอบครัว นอกจากนี้ข้อความ “ไม่ท้อ / ขอกำลังใจให้แม่เลี้ยงเดี่ยวทุกคน” ถ้อยคำอุปลักษณ์สื่อสารเชิงให้กำลังใจ สื่อความหมายถึงความเข้มแข็งและแรงบันดาลใจที่สะท้อนให้เห็นถึงแม่เลี้ยงเดี่ยวไม่เพียงต่อสู้เพื่อครอบครัวตัวเอง แต่ยังเป็นแบบอย่างให้ผู้หญิงคนอื่น สรุปรภาพรวม ข้อความนี้สร้างภาพ “แม่เลี้ยงเดี่ยว” คือผู้หญิงสุดแกร่งที่รับมือกับภาระหนักที่สุด แต่สามารถสร้างอนาคตให้ลูกทุกคนสำเร็จ เน้นให้เห็นความอดทนสูงสุดและความสามารถในการจัดการชีวิต ความสำเร็จเกิดจากความพยายามและความอดทน แม่เลี้ยงเดี่ยวเป็นผู้บริหารชีวิตและทรัพยากร ต้องตัดสินใจหลายด้านเหมือน CEO ของครอบครัว

จากตัวอย่างดังกล่าวพบว่ามีการใช้ “การทำธุรกิจ” เป็นโดเมนต้นทาง และ“ชีวิตของแม่เลี้ยงเดี่ยว” เป็นโดเมนเป้าหมาย โดยมีการเชื่อมโยงองค์ประกอบสำคัญระหว่างสองโดเมนอย่างชัดเจน กล่าวคือ แม่เลี้ยงเดี่ยวเปรียบเสมือน “ผู้ประกอบการ” ที่ต้องบริหารทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด ขณะที่ลูกทั้ง 15 คนเปรียบได้กับ “ความรับผิดชอบหลัก” หรือ “หน่วยงาน” ที่ต้องดูแลให้เติบโตอย่างมีคุณภาพ รายได้จากการกริทยางพาราทำหน้าที่เสมือน “เงินทุน” ที่ต้องจัดสรรอย่างรอบคอบเพื่อให้เพียงพอต่อค่าใช้จ่ายในครอบครัว เช่น ค่าเล่าเรียน อาหาร และการดำรงชีวิต นอกจากนี้กระบวนการเลี้ยงดูลูกจนจบการศึกษา ยังสามารถเปรียบได้กับ “การลงทุนระยะยาว” ที่ต้องอาศัยความอดทน การวางแผน และการบริหารความเสี่ยง เช่นเดียวกับการทำธุรกิจที่ไม่อาจเห็นผลกำไรในทันที แต่ต้องอาศัยเวลาและความมุ่งมั่น ความไม่ย่อท้อที่ปรากฏในข้อความ เช่น “ไม่ท้อ” และ “ต้องเข้มแข็ง” ก็สอดคล้องกับลักษณะของผู้ประกอบการที่ต้องเผชิญกับความไม่แน่นอนและอุปสรรคอยู่เสมอ

เมื่อพิจารณาตามกรอบของ Lakoff และ Johnson อุปลักษณ์นี้ยังสะท้อนลักษณะของการ “เน้นและการละเลย” กล่าวคือ เน้นให้เห็นถึงความสามารถในการบริหารจัดการ ความอดทน และความมีวินัยของแม่เลี้ยงเดี่ยว ขณะเดียวกันก็อาจละเลยมิติทางอารมณ์ เช่น ความรัก ความผูกพัน หรือความเหนื่อยล้าทางจิตใจ เนื่องจากกรอบ “ธุรกิจ” มักให้ความสำคัญกับประสิทธิภาพและผลลัพธ์มากกว่าความรู้สึก

ผลการวิเคราะห์พบว่า อุปลักษณ์ “แม่เลี้ยงเดี่ยว” ปรากฏในหลายกรอบมโนทัศน์ ได้แก่ การต่อสู้ การแข่งขัน ครอบครัว และธุรกิจ สะท้อนมิติชีวิตและบทบาทของแม่เลี้ยงเดี่ยวในแง่มุมที่แตกต่างกัน กรอบ “การต่อสู้” เน้นภาพของความเข้มแข็งในการเผชิญแรงกดดันทางสังคมและเศรษฐกิจ ซึ่งมีส่วนหล่อหลอมความอดทนและทักษะชีวิตของบุตร ส่วนกรอบ “การแข่งขัน” นำเสนอชีวิตแม่เลี้ยงเดี่ยวในฐานะสนามแห่งความพยายามที่ต้องเผชิญข้อจำกัดด้านเศรษฐกิจ เวลา และการเลี้ยงดูบุตร โดยความสำเร็จของลูกถูกมองเป็นผลลัพธ์ของความมุ่งมั่น ขณะที่กรอบ “ครอบครัว” ยกระดับแม่ให้เป็นศูนย์กลางของครอบครัว ทำหน้าที่ครอบคลุมทั้งบทบาทพ่อและแม่ สะท้อนความรับผิดชอบและการอุทิศตน และกรอบของ “ธุรกิจ” ชีวิตแม่เลี้ยงเดี่ยวถูกเปรียบกับการบริหารจัดการทรัพยากรที่จำกัด ทั้งด้านการเงิน เวลา และการวางแผนระยะยาว ดังนั้นจะเห็นได้ว่า อุปลักษณ์ทั้งสี่กรอบร่วมกันสะท้อนมิติสำคัญ ได้แก่ ความรับผิดชอบต่อครอบครัว

ความพยายามและความเข้มแข็ง และความสามารถในการบริหารจัดการชีวิต สอดคล้องกับแนวคิดของ Lakoff และ Johnson ที่มองว่าอุปลักษณ์เป็นกลไกในการกำหนดกรอบความคิดและการรับรู้ มิใช่เพียงการสะท้อนความเป็นจริงเท่านั้น

2. องค์ประกอบการสื่อสารตามกรอบทฤษฎีชาติพันธุ์วรรณนาแห่งการสื่อสาร จากการวิเคราะห์การรับตัวบทหรือการบริโภคตัวบท (Discourse Consumption) โดยประยุกต์ใช้กรอบการวิเคราะห์องค์ประกอบการสื่อสารตามแนวคิดพันธุ์วรรณนาแห่งการสื่อสาร กรอบแนวคิด SPEAKING ของ Hymes (1974) ซึ่งกรอบแนวคิดนี้มุ่งวิเคราะห์ภาษาในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมการใช้ภาษาต่างหน้าที่ต่างเหตุการณ์ ต่างสังคม การที่จะเข้าใจการสื่อสารได้อย่างชัดเจนจึงต้องทำความเข้าใจพฤติกรรมโดยรวมของการสื่อสารและองค์ประกอบในการสื่อสารด้วย จากการศึกษาข้อมูลพบว่า องค์ประกอบสำคัญในการนำเสนอภาพ “แม่เลี้ยงเดี่ยว” ผ่านสื่อออนไลน์จะประกอบด้วย ฉาก จุดมุ่งหมาย และผู้ร่วมเหตุการณ์ ภาพดังกล่าวมีจุดมุ่งหมายเพื่อสื่อสารลักษณะและบทบาทของแม่เลี้ยงเดี่ยว โดยมีการนำเสนอจากสองกลุ่มหลัก ได้แก่ กลุ่มแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ถูกนำเสนอผ่านหนังสือพิมพ์ออนไลน์ และกลุ่มประชาชนส่วนใหญ่ที่นำเสนอผ่านสื่อระดับประเทศ การนำเสนอมีทั้งเชิงบวกและเชิงลบ นอกจากนี้ผู้ร่วมเหตุการณ์ถือเป็นองค์ประกอบสำคัญ หนังสือพิมพ์ออนไลน์ทั้งไทยรัฐออนไลน์และมติชนออนไลน์มีผู้รับสารจำนวนมากและมีอิทธิพลสูงซึ่งผู้ร่วมเหตุการณ์จะประกอบไปด้วย ผู้รับสาร ผู้ส่งสารรวมถึงทีมงานผลิตหนังสือพิมพ์ออนไลน์ในทุกกระบวนการ สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นส่วนสำคัญในการกำหนดทิศทางของมุมมองคนในสังคม เมื่อนำกรอบแนวคิดของ Fairclough (1995) ซึ่งเป็นแนวทางในการวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ (Critical Discourse Analysis: CDA) ที่มองว่าภาษาไม่ใช่เพียงเครื่องมือสื่อสาร แต่เป็นกลไกที่เกี่ยวข้องกับอำนาจและอุดมการณ์ในสังคม โดยเสนอการวิเคราะห์ 3 มิติ ได้แก่ (1) ตัวบท (text) ซึ่งพิจารณาลักษณะทางภาษา (2) การปฏิบัติทางวาทกรรม (discursive practice) ที่เกี่ยวกับการผลิตและการตีความข้อความ และ (3) การปฏิบัติทางสังคม (social practice) ที่เชื่อมโยงกับบริบททางสังคม วัฒนธรรม และโครงสร้างอำนาจ แนวคิดนี้ช่วยอธิบายว่าภาษามีบทบาททั้งในการสะท้อนและผลิตซ้ำอุดมการณ์ในสังคม เมื่อนำมาวิเคราะห์กระบวนการนี้จะพบว่า สามารถแบ่งออกเป็นสองมิติหลัก คือ 1) กระบวนการผลิตและกระจายตัวบท และ 2) กระบวนการบริโภคและตีความตัวบท ซึ่งงานวิจัยนี้ประมวลผลการวิเคราะห์ทั้งสองมิติเพื่อสรุปวิถีปฏิบัติทางวาทกรรม ดังนี้

2.1 การผลิตและกระจายตัวบท ในการผลิตตัวบท ภาพแม่เลี้ยงเดี่ยวถูกสร้างขึ้นโดยผู้สื่อข่าวซึ่งมีอิทธิพลต่อการเลือกนำเสนอข่าวสะท้อนอารมณ์ ความรู้สึก และทัศนคติของผู้สื่อข่าว ทั้งนี้สังคมมักยอมรับข่าวเป็นการนำเสนอความจริงโดยไม่ตระหนักถึงอคติที่แฝงอยู่ ภาพแม่เลี้ยงเดี่ยวจึงถูกผลิตซ้ำและแพร่กระจายอย่างรวดเร็ว **ด้านการผลิตตัวบท** จะพบว่า องค์ประกอบสำคัญประกอบด้วย ฉาก ผู้ร่วมเหตุการณ์ และบรรทัดฐานของปฏิสัมพันธ์ การวิเคราะห์แบ่งเป็นสองมิติ ได้แก่ ฉากในสื่อหนังสือพิมพ์และฉากในบริบทสังคม โดยผู้ส่งสารเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้การนำเสนอแตกต่างกัน และ **ด้านการกระจายตัวบท** พบว่า สื่อสิ่งพิมพ์ เช่น ไทยรัฐออนไลน์ และมติชนออนไลน์ เปิดโอกาสให้ผู้อ่านเข้าถึงข่าวสารหลากหลายช่องทาง หนังสือพิมพ์ออนไลน์ใช้ถ้อยคำลายลักษณ์อักษรควบคู่กับภาพประกอบ ทำให้สามารถเก็บข้อมูลได้นาน

2.2 การบริโภคและตีความตัวบท ผู้รับสารบริโภคตัวบทเพื่อรับทราบเหตุการณ์และความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับแม่เลี้ยงเดี่ยว โดยเชื่อมั่นในความน่าเชื่อถือของสื่อ ข่าวเหล่านั้นนอกจากมีจุดมุ่งหมายชัดเจนแล้วยังแฝงทัศนคติและอคติของผู้สื่อข่าว ได้แก่ **การบริโภคตัวบท** พบว่า ผู้ร่วมเหตุการณ์ ได้แก่ ผู้รับสารทั้งในและต่างประเทศ มีทั้งกลุ่มแม่เลี้ยงเดี่ยวและประชาชนทั่วไป สื่อทั้งสองประเภทเปิดโอกาสให้ผู้รับสารแสดงความคิดเห็นโดยไม่จำกัดเพศ อายุ หรือกลุ่มชาติพันธุ์ และ **การตีความตัวบท** พบว่า ผู้รับสารเชื่อว่าข้อมูลและความคิดเห็นเป็นข้อเท็จจริง เนื่องจากมาจากสื่อที่มีการคัดกรองข่าวอย่างเข้มงวด การนำเสนอแม่เลี้ยงเดี่ยวผ่านผู้ส่งสารที่เป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มแม่เลี้ยงเดี่ยวนั้นเพิ่มความน่าเชื่อถือและสร้างอิทธิพลต่อการรับรู้และทัศนคติของประชาชน ดังนั้น ภาพแม่เลี้ยงเดี่ยวในสื่อวาทกรรมสาธารณะจึงมีอิทธิพลต่อการรับรู้และทัศนคติของสังคมต่อแม่เลี้ยงเดี่ยว ทั้งในแง่ความเชื่อถือและการสะท้อนคุณค่าทางสังคม

3. ความสัมพันธ์ระหว่างอุปลักษณ์ “แม่เลี้ยงเดี่ยว” ในสื่อสังคมสมัยใหม่กับอุดมการณ์ที่ปรากฏ จากผลการวิเคราะห์อุปลักษณ์ “แม่เลี้ยงเดี่ยว” สะท้อนสังคมที่ซับซ้อนและมีมิติหลากหลายมิได้เป็นเพียงการนำเสนอข้อเท็จจริงจากสถานการณ์การใช้ภาษาเท่านั้น แต่ยังเป็นการประกอบสร้างความหมาย (Social Construction) ที่สัมพันธ์กับบริบททางวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และอุดมการณ์ของสังคมร่วมสมัยผ่านสื่อสมัยใหม่อีกด้วย ดังนั้นจะเห็นได้ว่า อุปลักษณ์ของแม่เลี้ยงเดี่ยวในสื่อสมัยใหม่นี้มิได้เป็นเพียงการยกย่องความเข้มแข็งของปัจเจก หากแต่เป็นพื้นที่ที่สะท้อนทั้งพลัง ความเปราะบาง และข้อจำกัดเชิงโครงสร้างของสังคม การทำความเข้าใจอุปลักษณ์เหล่านี้ในเชิงวิพากษ์จึงมีความสำคัญต่อการพัฒนานโยบายและทัศนคติที่เป็นธรรมและครอบคลุมยิ่งขึ้นต่อแม่เลี้ยงเดี่ยวในสังคมร่วมสมัย นอกจากนี้ความสัมพันธ์ระหว่างอุปลักษณ์ “แม่เลี้ยงเดี่ยว” ในสื่อสังคมสมัยใหม่กับอุดมการณ์ “ปิตาธิปไตย” สามารถอธิบายได้ผ่านกรอบการวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ ซึ่งชี้ให้เห็นว่าภาษาไม่เพียงเป็นเครื่องมือสื่อสาร หากยังเป็นกลไกสำคัญในการผลิตซ้ำและตอกย้ำอำนาจเชิงอุดมการณ์ในสังคม

จากกรอบแนวคิดของ Fairclough (1995) ที่กล่าวถึงการศึกษาวาทกรรมว่าจำเป็นต้องพิจารณาทั้งตัวบท (Text) และบริบท (Context) โดยเฉพาะในระดับ “วิถีปฏิบัติทางวาทกรรม (Discourse Practice)” และ “วิถีปฏิบัติทางสังคมและวัฒนธรรม (Social-cultural Practice)” ซึ่งจะพบว่า การนำเสนออุปลักษณ์ “แม่เลี้ยงเดี่ยว” ในสื่อสมัยใหม่สะท้อนกระบวนการผลิตและการบริโภคตัวบทที่มีลักษณะผลิตซ้ำ กล่าวคือ สื่อได้เลือกใช้ถ้อยคำและภาพแทนที่ตอกย้ำโน้ตชนบางประการ เช่น “การต่อสู้” “การแข่งขัน” “บ้านและครอบครัว” และ “การทำธุรกิจ” ซึ่งล้วนเป็นอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ (Conceptual Metaphors) ที่ทำหน้าที่จัดระเบียบความคิดของผู้รับสารให้เข้าใจสถานะของแม่เลี้ยงเดี่ยวในกรอบความหมายที่สังคมกำหนด

อุปลักษณ์เหล่านี้มิได้เป็นกลาง หากแต่สัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับอุดมการณ์ “ปิตาธิปไตย” ซึ่งเป็นระบบความคิดที่ให้ความสำคัญกับความเหนือกว่าของผู้ชาย และกำหนดให้ผู้หญิงอยู่ในสถานะรองหรือเป็น “ผู้ถูกกระทำ” ในเชิงโครงสร้าง แม้ภาพของแม่เลี้ยงเดี่ยวในฐานะ “นักสู้” หรือ “ผู้บริหารชีวิต” เสมือนเป็นการยกระดับศักยภาพของผู้หญิง แต่ในเชิงวิพากษ์กลับพบว่า อุปลักษณ์ดังกล่าวยังคงตั้งอยู่บน

สมมติฐานของการขาด “ผู้ชาย” ในฐานะศูนย์กลาง กล่าวคือ ความยากลำบากและการต่อสู้ของแม่เลี้ยงเดี่ยว ถูกทำให้เป็นเรื่องปกติ แทนที่จะตั้งคำถามต่อโครงสร้างสังคมที่ทำให้ผู้หญิงต้องแบกรับภาระเพียงลำพัง

ในระดับวิถีปฏิบัติทางสังคมและวัฒนธรรม อุปลักษณะเหล่านี้สะท้อนและผลิตซ้ำค่านิยมแบบ ปิตาธิปไตยที่ฝังรากลึกในสังคมไทย ซึ่งมองโลกผ่านกรอบเพศแบบทวิลักษณ์ (Binary Gender) และกำหนด บทบาทของผู้หญิงให้อยู่ในพื้นที่ของครอบครัว การดูแล และการเสียสละ แม้ในบริบทสมัยใหม่จะมีการเรียกร้องความเสมอภาคทางเพศมากขึ้น แต่การใช้ภาษายังคงสะท้อนความคาดหวังเดิม เช่น การเป็น แม่บ้าน การดูแลสามี หรือการเป็น “สมบัติ” ของผู้ชายในเชิงสัญลักษณ์

นอกจากนี้ อุปลักษณะเชิงมนทัศน์ยังทำหน้าที่เป็นเครื่องมือทางอุดมการณ์ (Ideological Tool) ที่ ทำให้ความไม่เท่าเทียมดูเป็นเรื่อง “ธรรมชาติ” และยอมรับได้ในสังคม เช่น การเปรียบชีวิตแม่เลี้ยงเดี่ยวเป็น “การต่อสู้” หรือ “การแข่งขัน” อาจทำให้ปัญหาเชิงโครงสร้าง เช่น ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ หรือการ ขาดนโยบายสวัสดิการ ถูกลดทอนให้กลายเป็นปัญหาส่วนบุคคล ในขณะที่เดียวกันการวิเคราะห์ผ่านมุมมอง ภาษาศาสตร์ปริทัศน์ (Cognitive Linguistics) ยังสนับสนุนให้เห็นว่าภาษาและความคิดมีความสัมพันธ์อย่าง แนบแน่น อุปลักษณะจึงมิใช่เพียงกลวิธีทางภาษา แต่เป็นกรอบความคิดที่มนุษย์ใช้ในการทำความเข้าใจโลก ดังนั้น อุปลักษณะ “แม่เลี้ยงเดี่ยว” ที่ปรากฏในสื่อจึงเป็นภาพสะท้อนของระบบความคิด ค่านิยม และ อุดมการณ์ของสังคมไทยในช่วงเวลาหนึ่ง กล่าวโดยสรุป อุปลักษณะ “แม่เลี้ยงเดี่ยว” ในสื่อสังคมสมัยใหม่มี ความสัมพันธ์เชิงซ้อนกับ “อุดมการณ์ปิตาธิปไตย” กล่าวคือ ในขณะที่บางแง่มุมดูเหมือนจะเปิดพื้นที่ให้ ผู้หญิงมีอำนาจและความเข้มแข็งมากขึ้น แต่อีกด้านหนึ่งกลับยังคงผลิตซ้ำและตอกย้ำโครงสร้างอำนาจแบบ ชายเป็นใหญ่ การทำความเข้าใจความสัมพันธ์ดังกล่าวในเชิงวิพากษ์จึงเป็นสิ่งสำคัญ เพื่อเปิดโอกาสให้เกิดการ ตั้งคำถามและเปลี่ยนแปลงวาทกรรมที่นำไปสู่ความเสมอภาคทางเพศอย่างแท้จริงในสังคมต่อไป

สรุปและอภิปรายผล

จากการศึกษาถ้อยคำอุปลักษณะที่สะท้อนมนทัศน์เกี่ยวกับ “แม่เลี้ยงเดี่ยว” ที่ปรากฏในสื่อสังคม สมัยใหม่ พบว่า อุปลักษณะที่ใช้สะท้อนภาพแม่เลี้ยงเดี่ยวมีความหลากหลาย ทั้งในเชิงบวกและเชิงลบ โดย อุปลักษณะเชิงบวกมักแสดงให้เห็นถึงความเข้มแข็ง อดทน และเสียสละ เช่น “นักสู้เดี่ยว” หรือ “เสาหลักของ ครอบครัว” ขณะที่อุปลักษณะเชิงลบบ่งบอกถึงความเปราะบาง ขาดความสมบูรณ์ หรือเป็นภาระ เช่น “ผู้หญิง ที่พัง” หรือ “แม่ที่ขาดพ่อ” ด้านองค์ประกอบการสื่อสารตามกรอบชาติพันธุ์วรรณาแห่งการสื่อสาร (Ethnography of Communication) พบว่าสื่อสังคมสมัยใหม่ใช้ภาษาและบริบทที่หลากหลายในการ นำเสนอเรื่องราวของแม่เลี้ยงเดี่ยว ทั้งในรูปแบบข่าว บทสัมภาษณ์ บทความเชิงความคิดเห็น และการเล่าเรื่อง ส่วนตัว โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างความเข้าใจ สร้างแรงบันดาลใจ หรือกระตุ้นการถกเถียงในเชิงสังคม ส่วนการวิเคราะห์อุปลักษณะผ่านกรอบ Critical Metaphor Analysis (CMA) พบว่า การใช้อุปลักษณะเกี่ยวกับ แม่เลี้ยงเดี่ยวมีความสัมพันธ์กับอุดมการณ์ทางสังคม คือ “ปิตาธิปไตย” โดยเฉพาะในเรื่องบทบาททางเพศ ค่านิยมครอบครัว และความคาดหวังของสังคมไทยต่อผู้หญิง การใช้ภาษาในสื่อจึงไม่เพียงแต่สะท้อนความคิด ของผู้เขียนหรือสื่อเท่านั้น แต่ยังมิบทบาทในการผลิตซ้ำหรือท้าทายอุดมการณ์ที่มีอยู่ในสังคม

ผลการศึกษาดังกล่าวสามารถอธิบายได้ว่า การใช้ถ้อยคำอุปลักษณ์เพื่อสะท้อนมโนทัศน์เกี่ยวกับ “แม่เลี้ยงเดี่ยว” ในสื่อสังคมสมัยใหม่นั้น สอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎีอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ (Conceptual Metaphor Theory) ซึ่งเสนอโดย Lakoff & Johnson (1980) ที่มองว่าอุปลักษณ์มิใช่เพียงกลวิธีทางภาษา หากแต่เป็นเครื่องมือสำคัญในการกำหนดกรอบความคิดและการรับรู้ของมนุษย์ต่อโลกและสังคม ทั้งนี้การที่พบอุปลักษณ์ทั้งเชิงบวกและเชิงลบสะท้อนให้เห็นว่า “แม่เลี้ยงเดี่ยว” ถูกสร้างความหมายผ่านกรอบมโนทัศน์ที่หลากหลายและอาจมีลักษณะขัดแย้งกันในตัวเอง กล่าวคือ ในขณะที่อุปลักษณ์เชิงบวก เช่น “นักสู้เดี่ยว” หรือ “เสาหลักของครอบครัว” ช่วยเสริมสร้างภาพลักษณ์ของความเข้มแข็งและความสามารถ อุปลักษณ์เชิงลบ เช่น “ผู้หญิงที่พัง” หรือ “แม่ที่ขาดพ่อ” กลับตอกย้ำภาพความไม่สมบูรณ์และความเปราะบางอันเป็นผลจากกรอบความคิดทางสังคมที่ยังคงยึดโยงกับค่านิยมแบบดั้งเดิม

เมื่อพิจารณาผลการวิเคราะห์ผ่านกรอบชาติพันธุ์วรรณาแห่งการสื่อสาร (Ethnography of Communication) ของ Hymes (1974) พบว่าสื่อสังคมสมัยใหม่มีลักษณะเป็นพื้นที่การสื่อสารที่เปิดกว้างและหลากหลาย ส่งผลให้รูปแบบการนำเสนอเรื่องราวของแม่เลี้ยงเดี่ยวมีความแตกต่างกันไปตามบริบทผู้ส่งสาร และวัตถุประสงค์ในการสื่อสาร ทั้งในมิติของการให้ข้อมูล การสร้างแรงบันดาลใจ และการตั้งคำถามต่อบรรทัดฐานทางสังคม องค์ประกอบสำคัญ เช่น จุดมุ่งหมายในการสื่อสาร (Ends) ผู้ร่วมเหตุการณ์ (Participants) และบรรทัดฐานของปฏิสัมพันธ์และการตีความ (Norms of Interaction and Interpretation) ล้วนมีบทบาทในการกำหนดความหมายของอุปลักษณ์และการรับรู้ของผู้รับสาร ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดที่ว่าความหมายของภาษาเกิดจากการใช้ภาษาในบริบททางสังคมและวัฒนธรรม

นอกจากนี้ การวิเคราะห์ตามกรอบ Critical Metaphor Analysis (CMA) ชี้ให้เห็นว่า อุปลักษณ์เกี่ยวกับ “แม่เลี้ยงเดี่ยว” มิได้เป็นเพียงภาพสะท้อนความเป็นจริง หากยังเป็นกลไกในการผลิตซ้ำและคงไว้ซึ่งอุดมการณ์ทางสังคม โดยเฉพาะอุดมการณ์ปิตาธิปไตยที่กำหนดบทบาทและความคาดหวังต่อผู้หญิง อุปลักษณ์เชิงลบบางส่วนตอกย้ำความเชื่อเรื่องครอบครัวที่สมบูรณ์ต้องมีทั้งพ่อและแม่ ขณะที่อุปลักษณ์เชิงบวก แม้ดูเป็นการยกย่อง แต่อาจแฝงความคาดหวังให้ผู้หญิงต้องเข้มแข็งเป็นพิเศษ ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าอุปลักษณ์เกี่ยวกับ “แม่เลี้ยงเดี่ยว” ในสื่อสังคมมีบทบาททั้งในการสะท้อนและสร้างความหมายทางสังคม และสัมพันธ์กับอุดมการณ์ปิตาธิปไตยอย่างมีนัยสำคัญ สะท้อนให้เห็นว่าภาษาในสื่อมิได้เป็นกลาง แต่เป็นพื้นที่ของการต่อรองความหมายและอำนาจ ซึ่งสามารถทั้งคงไว้และเปลี่ยนแปลงมุมมองต่อบทบาทของผู้หญิงได้ ในด้านมิติของวาทกรรม การนำเสนอ “แม่เลี้ยงเดี่ยว” ในสื่อสังคมเป็นกระบวนการสร้างความจริงทางสังคมผ่านภาษาและอำนาจ ซึ่งถูกกำกับโดยโครงสร้าง เช่น สถาบันครอบครัว สื่อมวลชน และค่านิยมทางวัฒนธรรม การใช้อุปลักษณ์ซ้ำจึงมีส่วนในการตอกย้ำบรรทัดฐานเกี่ยวกับบทบาทของผู้หญิงและครอบครัวขณะเดียวกัน แนวคิดภาพตัวแทนชี้ว่าสื่อสังคมทำหน้าที่สร้างและเผยแพร่ภาพของ “แม่เลี้ยงเดี่ยว” ผ่านภาษาและเรื่องเล่า อุปลักษณ์จึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างภาพแม่เลี้ยงเดี่ยวทั้งเชิงบวกที่ส่งเสริมความเข้าใจ และเชิงลบที่อาจนำไปสู่การตีตราและการเหมารวม

จะเห็นได้ว่า การใช้อุปลักษณ์เกี่ยวกับ “แม่เลี้ยงเดี่ยว” มิได้เป็นเพียงการสื่อสารทางภาษา แต่เป็นกระบวนการทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับอำนาจ อุดมการณ์ และการสร้างความหมาย กล่าวคือ อุปลักษณ์ช่วยกำหนดกรอบความคิด (Framing) ให้ผู้คนเข้าใจบทบาทของแม่เลี้ยงเดี่ยวในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง เช่น การเปรียบเป็น “เสาหลัก” อาจเน้นความเข้มแข็งและความรับผิดชอบ ขณะที่อุปลักษณ์บางแบบอาจตอกย้ำภาพของความขาดหรือความไม่สมบูรณ์ ซึ่งสะท้อนค่านิยมของสังคมที่มีต่อครอบครัวและเพศสภาพ อุปลักษณ์จึงมีบทบาททั้งในการสะท้อนและกำหนดการรับรู้ต่อบทบาทของผู้หญิงในสังคมไทยร่วมสมัยประการแรก ในด้านทฤษฎีอุปลักษณ์เชิงมนิทัศน์ ผลการวิจัยสอดคล้องกับงานของ Lakoff & Johnson (1980) ที่เสนอว่าอุปลักษณ์เป็นกลไกพื้นฐานในการจัดระเบียบความคิดของมนุษย์โดยการที่พบมนิทัศน์ เช่น [แม่เลี้ยงเดี่ยวคือการต่อสู้] [แม่เลี้ยงเดี่ยวคือการแข่งขัน] แสดงให้เห็นถึงกระบวนการถ่ายทอดความหมายจากประสบการณ์ที่เป็นรูปธรรมไปสู่ความเข้าใจเชิงนามธรรมซึ่งสอดคล้องกับข้อค้นพบในงานวิจัยจำนวนมากที่ศึกษาการใช้อุปลักษณ์ในประเด็นทางสังคม เช่น การเมือง สุขภาพ และอัตลักษณ์

นอกจากนี้เมื่อพิจารณางานวิจัยในบริบทสังคมไทยพบว่า การนำเสนอ “แม่เลี้ยงเดี่ยว” ในสื่อสมัยใหม่สะท้อนลักษณะอุปลักษณ์และมนิทัศน์ที่สอดคล้องกับแนวคิดในงานวิจัยก่อนหน้านี้ โดยเฉพาะในแง่มุมมองกรอบความคิดทางสังคมที่มีต่อเพศหญิงและบทบาทของผู้หญิงในสังคมไทย ผลการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่าอุปลักษณ์และการนำเสนอภาพ “แม่เลี้ยงเดี่ยว” สอดคล้องกับอุดมการณ์แบบ “ชายเป็นใหญ่” ซึ่งเป็นหนึ่งในกรอบคิดที่งานของ สาคิต ทรงทรัพย์ (2564) ระบุว่าปรากฏอย่างชัดเจนในอุปลักษณ์เชิงมนิทัศน์เกี่ยวกับผู้หญิงในละครโทรทัศน์ไทย การวิจัยดังกล่าวพบว่าภาพผู้หญิงในละครถูกตีความและจัดวางในลักษณะที่สอดคล้องกับโครงสร้างอำนาจชาย-หญิง ทำให้ผู้หญิงถูกจำกัดบทบาทและความหมายตามความคาดหวังของสังคมชายเป็นใหญ่ ซึ่งผลการศึกษาของเราแสดงให้เห็นแนวโน้มคล้ายกัน ในแง่ที่สื่อสมัยใหม่ยังคงนำเสนอแม่เลี้ยงเดี่ยวในกรอบที่สัมพันธ์กับบทบาทและความคาดหวังทางสังคมเดิม โดยเฉพาะบทบาทหน้าที่และสัมพันธภาพที่ยังคงถูกตีความผ่านเลนส์ของอุดมการณ์ปิตาธิปไตย

ในแง่การทำหน้าที่ของอุปลักษณ์ ผลการศึกษาของ รัชนิยา กลิ่นน้ำหอม (2551) ให้กรอบการวิเคราะห์ที่ช่วยสนับสนุนการอภิปรายผลในส่วนนี้อย่างมีนัยสำคัญ โดยเสนอว่ามนิทัศน์ที่นักการเมืองใช้มีหน้าที่หลัก 3 ประการ คือ การถ่ายทอดความคิด บุคคลสัมพันธ์ และสัมพันธภาพ ซึ่งจะเห็นว่าการนำเสนอ “แม่เลี้ยงเดี่ยว” ในสื่อสมัยใหม่ก็ปฏิบัติหน้าที่ทั้งสามด้านในลักษณะที่เสริมซึ่งกันและกัน กล่าวคือภาพที่ถูกสร้างขึ้นไม่เพียงแต่ถ่ายทอดแนวคิดเกี่ยวกับบทบาทผู้หญิงในฐานะหัวหน้าครอบครัวเท่านั้น แต่ยังจัดวางแม่เลี้ยงเดี่ยวในเชิงสัมพันธภาพระหว่างบุคคลที่มีความซับซ้อนภายใต้บริบทของสังคมไทย ทั้งในมิติของความสัมพันธ์ภายในครอบครัวและกับสังคมภายนอก ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าอุปลักษณ์ของแม่เลี้ยงเดี่ยวยังทำหน้าที่เป็นเครื่องมือทางความหมายที่เชื่อมต่อระหว่างตัวบุคคลกับบริบทสังคมโดยไม่แยกส่วน การทำหน้าที่เช่นนี้สอดคล้องกับแนวคิดอรรถศาสตร์และมนิทัศน์ ซึ่งเน้นเครื่องมือเชิงสัญลักษณ์ที่สื่อใช้เพื่อสร้างความหมายและสมมติฐานทางสังคม

นอกจากนี้ งานวิจัยของ กนกรัตน์ สิริพิศุย์ (2557) ศึกษาบทบาทและการสื่อสารของแม่เลี้ยงเดี่ยวในสังคมไทย พบว่าการสื่อสารและบทบาทของแม่เลี้ยงเดี่ยวสะท้อนความเชื่อและมุมมองของสังคมไทยต่อผู้หญิงที่ต้องรับบทบาทหลากหลาย งานของ กนกรัตน์ สิริพิศุย์ (2557) ยังชี้ให้เห็นว่าประสบการณ์ชีวิตของวัยรุ่นในครอบครัวแม่เลี้ยงเดียวนั้นได้รับอิทธิพลจากการรับรู้บทบาทของผู้หญิงตามแบบแผนสังคมอย่างชัดเจน ทำให้เห็นว่าการนำเสนอในสื่อไม่ใช่เพียงการสร้างภาพตัวแทนเท่านั้น แต่ยังส่งผลต่อการสร้างอัตลักษณ์และการรับรู้บทบาทของผู้หญิงในชีวิตจริงด้วย ดังนั้น ผลการศึกษานี้จึงสอดคล้อง และสนับสนุนแนวคิดในงานวิจัยก่อนหน้า ทั้งในแง่ของการผลิตความหมาย การทำหน้าที่ของอุปลักษณ์และการสะท้อนโครงสร้างทางสังคมที่อยู่เบื้องหลังการนำเสนอภาพแม่เลี้ยงเดี่ยวในสื่อสมัยใหม่ กล่าวโดยสรุป งานวิจัยนี้มีความสอดคล้องและสามารถต่อยอดจากองค์ความรู้เดิมในหลายสาขา ได้แก่ ภาษาศาสตร์เชิงปริชาน ภาษาศาสตร์เชิงวิพากษ์ การศึกษาวาทกรรม และสื่อศึกษา ทั้งยังช่วยเติมเต็มช่องว่างของงานวิจัยในบริบทภาษาไทยและสื่อสังคมสมัยใหม่ โดยเฉพาะในประเด็นเกี่ยวกับการใช้อุปลักษณ์เพื่อสะท้อนและกำหนดมโนทัศน์เกี่ยวกับบทบาทของผู้หญิงในสังคมร่วมสมัย

ข้อเสนอแนะ

1. งานวิจัยนี้ใช้ข้อมูลจากบทความและข่าว เกี่ยวกับแม่เลี้ยงเดี่ยวที่เผยแพร่ในสื่อสังคมสมัยใหม่ในช่วง 5 ปี (พ.ศ. 2563-2567) ซึ่งช่วยสะท้อนพลวัตของการเสนอภาพแม่เลี้ยงเดี่ยวในสื่อสมัยใหม่ได้อย่างชัดเจน จึงเป็นที่น่าสนใจที่จะศึกษาจากวาทกรรมอื่น เช่น จากรายการโทรทัศน์ วิทยุ หนังสือเรียน เป็นต้น
2. ควรศึกษาอุปลักษณ์ “แม่เลี้ยงเดี่ยว” ในมุมมองของคนในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย อาทิ ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ รวมถึงภาพตัวแทนของกลุ่มชาติพันธุ์หรือประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่แนวชายแดนเพื่อให้เห็นความแตกต่างหลากหลายของการประกอบสร้างความหมายและภาพแทนเกี่ยวกับแม่เลี้ยงเดี่ยวในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2568 ผู้วิจัยขอขอบพระคุณผู้บริหารและคณะทำงานทุกท่านที่ได้ให้การส่งเสริม สนับสนุน และอำนวยความสะดวกในการดำเนินงานวิจัยครั้งนี้เป็นอย่างดี ตลอดจนขอขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่ได้กรุณาให้คำแนะนำ ข้อเสนอแนะ และข้อคิดเห็นอันเป็นประโยชน์ต่อการปรับปรุงและพัฒนางานวิจัยให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

กนกรัตน์ สิริพิศุย์. (2557). *บทบาทและการสื่อสารของแม่เลี้ยงเดี่ยวในสังคมไทย*. [วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย]. <https://digital.car.chula.ac.th/chulaetd/19969>

- จิรนนท์ พิมถาวร. (2556). ลักษณะและรูปแบบการดำเนินชีวิตของมารดาในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว: กรณีศึกษา กลุ่มมูลนิธิเครือข่ายครอบครัวในเขตกรุงเทพมหานคร. [วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา สังคมวิทยาประยุกต์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์]. https://doi.nrct.go.th/ListDoi/listDetail?Resolve_Doi=10.14457/KU.the.2013.144
- ไทยรัฐออนไลน์. (2563ก, 19 กันยายน). หญิง รฐา โพสดีในฐานะลูก "แม่เลี้ยงเดี่ยว" คุณภาพชีวิตดีตรรกะต้องดี ด้วย. ไทยรัฐออนไลน์, <https://www.thairath.co.th/entertain/news/1933055>
- _____. (2563ข, 16 กรกฎาคม). เอ็มมี หาเงินสู้สุดใจ ตื่นเข้ามาต้องเสียเงินวันละ650บาท ส่งลูกไปโรงเรียน. ไทยรัฐออนไลน์, <https://www.thairath.co.th/entertain/news/1890827>
- _____. (2565, 14 เมษายน). มิติสถาบันครอบครัวยุคใหม่ เข้มแข็งด้วยเสาเดียวเสริมเหล็ก. ไทยรัฐออนไลน์, <https://www.thairath.co.th/newspaper/2367170>
- _____. (2566, 17 กุมภาพันธ์). เปิดชีวิตสุดยอคุณแม่เลี้ยงเดี่ยวรับจ้างกรีดยางเลี้ยงลูก 15 คน. ไทยรัฐออนไลน์, https://www.thairath.co.th/video/channel/thairath_news/news-update/724896
- ปทุมวดี ปิยธรรมศิริ. (2550). ชีวิตการทำงานและสวัสดิการสำหรับมารดาที่เลี้ยงดูบุตรตามลำพัง. [สารนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์]. https://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc:110882
- รัชนิยา กลิ่นน้ำหอม. (2551). อุปสรรคที่นักรการเมืองใช้: การศึกษาตามแนววรรณคดีปริชานและ วจนปฏิบัติศาสตร์. [วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาภาษาไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย]. <https://digital.car.chula.ac.th/chulaetd/25231/>
- ศิริพร ช่างเขียว. (2550). “แม่เดี่ยว” ชีวิตที่ต้องสู้: กรณีศึกษาผู้รับบริการของสหทัยมูลนิธิบ้านบางกล้วยนอก ตำบลนาคา กิ่งอำเภอสุขสำราญ จังหวัดระนอง. [สารนิพนธ์ประกาศนียบัตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์]. ฐานข้อมูลงานวิจัย (ThaiLis).
- ศุภชัย ติงวณิช. (2549). อุปสรรคเชิงมนทัศน์แสดงอารมณ์โกรธในภาษาไทย [วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศิลปากร]. <https://sure.su.ac.th/xmlui/handle/123456789/4440>
- สาธิต ทรงทรัพย์. (2564). อุปสรรคเชิงมนทัศน์เกี่ยวกับเมียหลวงและเมียน้อยในละครโทรทัศน์ไทย. [วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศิลปากร]. <http://ithesis-ir.su.ac.th/dspace/bitstream/123456789/3512/1/60208306.pdf>
- Fairclough, N. (1995). *Media Discourse*. Edward Arnold.
- Hymes, D. (1974). *Foundations of Sociolinguistics: An Ethnographic Approach*. University of Pennsylvania Press.
- Kövecses, Z. (2002). *Metaphor: A Practical Introduction*. Oxford University Press.
- Lakoff, G. & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live by*. University of Chicago Press.